

ТВОРЧО-ПРАГМАТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ МАКІАВЕЛЛІЗМУ І ПРАГМАТИЗМУ В ПОЛІТИЧНІЙ СИТУАЦІЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

О.М. Чижова

кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, соціології та соціальної роботи

*Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

Відбувається процес оновлення суспільства та політичної еліти, в якому суспільство випереджає еліту. Україна перебуває на шляху демократичних перетворень та становлення активного політичного суспільства. Під контролем суспільства українська влада змушена змінюватися — і цей процес невідворотній.

Ключові слова: політична ситуація, політичний макіавеллізм та політичний прагматизм, еліта, маса.

Творчість — це тип діяльності, що створює якісно нові матеріальні й духовні цінності або висуває нові, ефективні способи розв'язання наукових та інших проблем: творчість — це розумова і практична діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, а творчою ми називаємо таку діяльність, яка створює щось нове [1].

Таким новим, прагматичним в політичній науці є поняття: політичний макіавеллізм, політичний прагматизм. Тому метою даної статті слід вважати аналіз головних політичних подій, що відбувались з часів здобуття Україною незалежності, а основні завдання, що поставлені в статті, — розглянути головні особливості ключових понять — політичного макіавеллізму та прагматизму.

Актуальність статті полягає в тому, що в умовах процесів політичної трансформації в Україні, молода незалежна держава перебуває на шляху становлення демократії та громадянського суспільства, а її політичне життя надзвичайно динамічне, зокрема, щодо проявів процесів політичного макіавеллізму та прагматизму. Варто відзначити, що дана проблема дуже складна і потребує глибокого та широкого творчого розгляду, який виходить за рамки статті.

Політичний макіавеллізм походить від вчення італійського мислителя Н. Макіавеллі. Серед провідних світових мислителів прийнято негативно відгукуватись про погляди Н. Макіавеллі на політику та владу, але далеко не всі вони в цьому однакові. Від видатного англійського філософа Б. Рассела Н. Макіавеллі заслужив на інші слова: "Коли при нагоді Макіавеллі вирішує назвати ті цілі, які йому самому представляються бажаними, вони виявляються гідними нашого загального схвалення. Багато в чому традиційне лихослів'я, яке невіддільно від імені

Макіавеллі, зобов'язано обуренню лицемірив, що ненавидять відверте зізнання в здійсненому злі..." [2].

Ідеалом політичного діяча Макіавеллі був італійський володар Ч. Борджа. Своєю хитрістю та підступністю він зумів переграти своїх ворогів та багато досягти, зупинила його лише швидка смерть. Саме Ч. Борджа, на думку Н. Макіавеллі, є тим правителем, який мав всі необхідні здібності, щоб об'єднати Італію. Ще одна важлива деталь у теорії Н. Макіавеллі — твердження, що будь-яка людина, а особливо цивілізована, обов'язково є безпринципним егоїстом.

Сконцентрувавши основні елементи філософії мислителя, можна зробити висновки: будь-яка політична влада є егоїстичною і у політичній боротьбі сповідує, насамперед, власні цілі. Найвищою ціллю будь-якої політичної боротьби є побудова сильної держави з єдиним суспільством та справедливим розподілом прав. Саме ця політична ціль виправдовує будь-які політичні засоби та методи. Далі варто відмітити дві дуже суттєві деталі:

- засобом та методом політичної боротьби, на думку Н. Макіавеллі, не може бути виключно сила, яка неминуче зустрічає протисилу, але її варто поєднувати з хитрістю та розрахунком. Тому справжній правитель повинен вміти бути "лисом" та "левом" при необхідності;
- насправді, культ цинізму та насильства у філософії Н. Макіавеллі не є таким великим, як прийнято вважати. Він, очевидно, жорстко обмежений рамками, які створює досягнута ціль — побудова єдиної сильної та захищеної

держави. Зокрема, діяльність Ч. Борджа була жорстокою та підступною, але обмежувалась досягненням єдності та міцності Італії. Будь-який прояв насильства, що виходить за межі досягнутої цілі, засуджується Н. Макіавеллі. Крім того, мислитель постійно наголошує на важливості загравання правителя з масами, важливості контролю влади збоку суспільства. На думку філософа "... політики доможуться більшого успіху, коли вони будуть залежати від добродесного населення, ніж коли вони будуть залежати від населення, байдужого до моральних міркувань" [3]. За гарантію того, що після досягнення цілі державу не охопить свавілля та тиранія влади, Н. Макіавеллі пропонує впровадити конституцію, яка врівноважить права сторін.

Мало хто з політичних мислителів світу охарактеризував політику як цілком творчо-прагматичне явище. Н. Макіавеллі прийнято критикувати та засуджувати і сьогодні. Проте, принципи політичних відносин, на які він вказав у своїй теорії, залишаються актуальними. Крім того, стандарт політичних відносин у ряді країн світу якісно нижчий за принципи макіавеллізму.

Отже, яким би дивним це не здавалося, макіавеллізм варто розглядати як еталон прагматичності політичних відносин, в яких лише справжні політики здатні обирати найкращі методи та засоби для досягнення справжніх політичних цілей. Тому, очевидно, варто розрізнити макіавеллізм у справжньому вигляді — як принцип прагматичної політичної діяльності; та викривленому — як принцип перманентної безпринципної та жорстокої політичної боротьби за "владу заради влади".

Політичний прагматизм є досить суперечливим, оскільки має кілька підходів для трактування. Один з них розглядає прагматизм як властивість політичної діяльності, за якої головним критерієм та чинником стає досягнення поставленої мети. Тобто у цьому варіанті розуміння поняття прагматизму є майже точним відтворенням теорії Н. Макіавеллі у її "викривленому" вигляді.

Інший погляд на прагматизм – це необхідність діяти, не покладаючись на авторитет та апіорні ідеї; шукати кращі способи та варіанти дій, випробовувати та перевіряти їх, відбирати найефективніші, приймати обґрунтовані рішення, тобто керуватись розумом та логікою. Цей варіант пояснення прагматизму наближається до головних елементів філософії "справжнього" макіавеллізму, яка так само розглядає прагматизм як вміння та можливість обирати у політичній діяльності розумні політичні рішення для досягнення адекватних політичних цілей [4]. Таким чином, прослідковується суперечність у

самій темі статті, що потребує додаткового уточнення. Однак, тема статті вимагає протиставлення двох ключових понять — політичного макіавеллізму та прагматизму, які, відповідно, мають містити різне смислове навантаження. Попередньо була зроблена спроба довести, що теорія Н. Макіавеллі насправді є досить прагматичною її слід розглядати як "справжній прагматичний макіавеллізм". Однак, загальноприйнятим є використання поняття макіавеллізму у його "викривленому" значенні. Тобто, за умови його штучного прийняття, відновлюється протиріччя у темі статті, де "викривлене" поняття макіавеллізму протиставляється "розумному" прагматизмові, тобто другому варіанту його пояснення.

Цей варіант пояснення прагматизму було обрано, тому що він відповідає сучасним умовам політичного життя, яке є дуже складним та динамічним і для якого характерна стійка, високого рівня спрямованість, творча активність, що виявляється в органічній єдності з високим рівнем творчих здібностей в одній або кількох видах діяльності. Кількість суб'єктів політичного життя щоразу зростає, значно ускладнюючи політичні відносини. Тому будь-яке політичне рішення вимагає дуже детального осмислення та співставлення власних інтересів з інтересами інших. Рішення діяти силою та рішучістю, не рахуючись ні з ким, далеко не завжди спрацює, оскільки жодна політична сила не володіє абсолютною силою та можливостями, і дуже швидко зустрічає протисилу.

Саме тому розуміння прагматизму як можливості обирати розумні варіанти рішень та дій для досягнення поставлених задач, є найбільш вдалим за сучасних умов. Можна навіть сказати, що новий термін "прагматизм" у XIX ст. продовжив та поступово замінив поняття макіавеллізму у політиці, отримавши його смислове навантаження.

Як правило, поняття політичного макіавеллізму та прагматизму прийнято застосовувати щодо характеристики процесу та принципів прийняття політичних рішень та політичних дій, які є прагматичними, коли будуються на основі розумного розрахунку, осмислення та прорахунку кожного кроку, та передбачають готовність йти на компроміси. Макіавеллістська політична дія є такою, що зорієнтована на досягнення цілі будь-якими засобами.

Виникають запитання: чи можна назвати прагматичною або макіавеллістською лише політичну дію; чи можна подібним чином класифікувати політичні цілі; які політичні дії ми можемо називати прагматичними? Праг-

матичними можуть бути названі лише виправдані цілі політичних суб'єктів, що виправдані з їхнього боку наявністю усіх необхідних ресурсів, зокрема, інтелектуальних, та довіри населення в межах певної територіальної одиниці, інтереси якої прагне представляти даний політичний суб'єкт.

Як приклад, можна розглянути механізм виборів. Вибори – це завжди творче змагання політичних сил, корпоративних чи індивідуальних політичних суб'єктів за електоральні симпатії. За головним принципом виборів перемогу отримує та сила, яка зможе представити детальну, обґрунтовану та творчу програму розвитку і відповідну команду професіоналів, що зможе її реалізувати. Тому перемога подібної політичної сили має, в першу чергу, засвідчити її творчість та компетентність. Отже, наявна мета – здобуття влади – є прагматичною для даної політичної сили, оскільки вона ресурсно її виправдовує.

Політична історія знає дуже багато політичних сил, які досягали макіавеллістських цілей. Два дуже яскравих приклади — шлях до влади А. Гітлера НСДАП 1925 – 1933 рр. та державний переворот, здійснений більшовиками 1917 року. Перший приклад показує вміння нацистами застосовувати у політичній боротьбі всі засоби, зокрема, силу та підступність. Другий приклад являє демонстрацію радикалізму окремої політичної сили — партії більшовиків РСДРП(б) [5].

Таким чином, політичні сили, які на початку свого існування та включення у боротьбу за владу не були сильними та не користувались широкою підтримкою народу, не мали чітких програм розвитку, натомість мали сильних політично супротивників, за дуже короткий проміжок часу, завдяки власному радикалізмові, опинилися на самій політичній вершині.

Політична ситуація, яка складається у сучасному світі, є досить унікальною. Під час виборів електорат майже не має можливості безпосереднього контакту з політичними силами. Вибори перетворюються з обрання та вручення влади кращим, на голосування за красивіших, коли перевага віддається не програмі чи команді, але іміджу, формату та іншим елементам зі сфери політичних технологій. Вибори дедалі більше цим нагадують театралізоване шоу. За таких умов важко визначити, яка з політичних сил має право на перемогу, для якої з них здобуття влади є прагматичною ціллю. Особливо – враховуючи те, що значення політичних програм поступово нівелюється, вони перестають бути схемами розвитку, але наповнюються великою кількістю порожніх фраз. Суб'єктивно кожна політична сила готова визнати та відстоювати своє право на владу.

Таким чином, прагматичними чи макіавеллістськими можуть бути не лише політичні дії, але й цілі, задля яких вони здійснюються. Однак, досить часто об'єктивна та суб'єктивна сторони характеристики політичних цілей для тих чи інших політичних сил не співпадають.

Політичний прагматизм та макіавеллізм характеризують політичну діяльність та цілі політичних суб'єктів під час політичних відносин. Саме поняття політичних суб'єктів включає цілий ряд компонентів: політичні партії та громадські організації, масові рухи та етносоціальні спільноти і т.д. Однак, основним системотворчим компонентом кожного з них є особа як член соціуму. Розглядаючи політичний прагматизм та макіавеллізм дій та цілей окремої особи, доречно було б розглянути їх щодо еліти та маси.

Між характером прояву політичного макіавеллізму та прагматизму еліт та мас існує досить суттєва різниця. Спостерігається цікава деталь: політична діяльність еліти, як правило, направлена на завоювання прихильності мас, а маси, в свою чергу, підключаючись до політики, здебільшого, ведуть боротьбу за зміну та оновлення еліт. Тобто, взаємодія еліти та маси є взаємо-творчо-направленою. Якщо проаналізувати процес світового політичного розвитку, зокрема, – розвинутих країн, можна простежити підвищення рівня політичного прагматизму у діях мас та еліт водночас. Основною причиною цього стало зародження інституту демократії та демократичних режимів — як наслідок, поява таких явищ, як політична та правова культура, громадянське суспільство.

Вибори стали законним механізмом творчої участі мас у політиці. Сьогодні вони є своєрідним регулярним ритуальним масовим дійством. Вибори є тим інструментом, який перетворив традиційний макіавеллізм мас на творчий прагматизм. Більшість історичних прикладів політичної участі мас свідчать про їх деструктивний та революційний характер. Як правило, маса, підкоряючись ірраціональним інстинктам, вимагає всього і одразу, не довіряє логічним твердженням, але віддає перевагу простим, зрозумілим, творчим установкам та ідеологемам (про що свідчать у своїх працях видатні дослідники мас та масовості З. Фрейд та Г. Лебон). Індивіди, об'єднуючись в масу, схильні усвідомлювати свою непереможну силу і майже ніколи не відчувають відповідальності за власні дії. Тому тривалий час дії мас були суто макіавеллістськими — великі масові заворушення, зокрема революції, що супроводжувались насильством: Велика французька

зька революція, жовтневий державний переворот 1917 р. в Російській імперії, тощо.[6].

Інститут виборів привніс у ці процеси важливі зміни: за їх допомогою традиційно агресивна маса перетворилась на прагматичного учасника політичних відносин.

Підсумувавши, можна зробити деякі висновки:

- ігнорування політичною елітою сили маси призводить до пробудження в останньої бажання продемонструвати свою силу;
- недооцінювання політичною елітою ступеню почуття відповідальності маси призводить до масових актів, в яких на першому місці — демонстрація масою відповідальності.

Політичні еліти цивілізованих країн сильно залежні від мас і тому рідко ігнорують їхню силу. Однак, тривале ігнорування відповідальності мас призводить, насамперед, до демонстрації нею власної сили. Ігнорування елітою сили маси майже завжди призводить до заміни влади та еліти. Один з яскравих прикладів цьому — Помаранчева революція 2004 року.

Національно-визвольний рух українців 1917-1921рр. теж зазнав невдачі, головним чином, через невміння та небажання української еліти знаходити компроміс між собою. За таких умов маси теж залишились в стороні.

Радянська історія знає два яскравих випадки прояву політичного макіавеллізму політичної еліти: відсторонення від влади М. Хрущова 1964 року та М. Горбачова 1991 року. Горбачов, щоправда, встиг розпочати процес перебудови системи, що дозволило вивільнити політичну активність маси. На погляд М. Горбачова, цей його крок був цілком прагматичним і переслідував єдину ціль — вберегти від розпаду ра-

ського монстра — СРСР. Весною 1989 року навіть було проведено перші вільні вибори до Верховної Ради СРСР та республік, зокрема до Верховної Ради УРСР. Ці політичні події, гласність, відміна ст.6 радянської конституції, розбухали політичне життя в Україні. Зрештою, 24 серпня 1991 року Україна стала незалежною. 1 грудня того ж року було проведено перші президентські вибори та референдум на підтримку Акту проголошення незалежності. Першим президентом було обрано Л. Кравчука, абсолютною більшістю голосів було схвалено Акт на референдумі.

З завершенням президентства Л. Кравчука номенклатура радянського зразка в Україні отримала чітке розуміння, що вона може спокійно існувати і в умовах незалежності. З 1994 року, з перемогою на президентських виборах Л. Кучми, настає час українського бізнесу.

Українській політичній еліті в цей час вдається побудувати систему прагматичних відносин, в чому є заслуга Л. Кучми, який вмів вибудовувати систему стримок та противаг між різними політичними та бізнесовими групами.

Період 1994 — 2004 рр. був складним та динамічним в політичній історії України. Саме він дав можливість представникам українського бізнесу зрозуміти, що в цій країні можна працювати.

Отже, політична історія незалежної України переживає творчий період становлення нації та політичного суспільства, а також національно свідомої еліти. Власне, лише сьогодні Україна по-справжньому стає самостійною державою.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Слепкань З.І.* Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. — К.: Вища школа, 2005. — С.77.
2. Політологія: Підручник / За ред. О. Бабкіної, В. Горбатенка. — К., 2001. — С.605-609.
3. *Рассел Б.* Теория западной философии. — СПб., 2001. — С.39.
4. Політологія: Підручник / за ред. І. Дзюбка. — К., 2001. — С.123.
5. *Теорія держави і права:* Навч. посіб. / За ред. В.В. Копейчикова. — К., 2002. — С. 36.
6. *Лукашов Ю.* Третій Президент. — К., 1996. — С.16.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2007 р.